

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ BULGAR BASININDA ATATÜRK VE REFORMLARI

I

BÜYÜK BULGAR TOPLUMCUSU; YAZAR VE GAZETECİSİ TODOR KOJUHAROV'UN GÖZÜYLE MUSTAFA KEMAL

Prof. Dr. İBRAHİM TATARLI *

45 yıl totaliter rejim zamanında Bulgaristan'da İkinci Dünya Savaşı öncesi basınında Mustafa Kemal Atatürk'ün kişilik ve çalışmalarının araştırılması olanaksız kalmıştır. Çünkü bu basının bir çok tanınmış büyük temsilcileri mahkemeye verilmiş, hatta bazıları öldürülmüş, yapıtları da yasak edilmiş, özel fonlara alınmış veya imha edilmiştir. Hatta bugün bile, bir eski ataletin sonucu olarak, hala özel fonlarda bulunmaktadır. Onların yapıtlarının başlıkları genel kataloglardan bile çıkarılmıştır. Oysa bu yapıtların ve basındaki kaynakların elimizde bulunmazsa, o çağın Bulgaristan toplumcu, yazar ve gazetecilerinin çeşitli konulara yaklaşımı ve münasebeti açıklanamaz. Bu durumun, İkinci Dünya Savaşı öncesi Bulgaristan basınında Atatürk'ün kişiliği ve reformlarının değerlendirilmesine de, şumulü vardır. Nitekim bundan dolayı Bulgaristan'da bu araştırma alanı büyük bir boşluk oluşturmaktadır. Gerçekte ise, o çağda Bulgaristan basını bu büyük Türk kumandanı, bu büyük devlet ve politika adamı ve çok yönlü çalışmalarına devamlı ve canlı bir ilgi göstermiş, onun kişilik ve reformlarına en yüksek değeri vermiştir. Bundan dolayı bu kaynaklar çok önemli bir bilim araştırması alanı teşkil etmektedir.

Ancak totalitarizmden demokrasi ve özgür piyasaya geçiş, sistem değişimi döneminde İkinci Dünya Savaşı öncesi toplumcu, devlet ve politika adamlarının yasak edilmiş yapıtlarının ve basının kaynaklarının kullanılabilmesiyle ilgili önkoşullar yaratılmıştır. Artık bazılarının eserleri yeniden basılmaya başlamıştır. Bunların pluralist açıdan araştırılması ve değerlendirilmesi acil bilimsel bir ödevdir.

* Sofya, Bulgaristan.

Bundan önceki çalışmalarımda 1919-1939 yıllarında ¹ ve İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminde Bulgaristan bilim adamları tarafından Atatürk ve reformlarının değerlendirilmesini ² araştırmış bulunuyorum. Ayrıca bir etüdümde de, Bulgaristan-Türkiye dostluğunun Atatürk dış politikasının ilkeleri doğrultusunda gelişimini izledim. ³ Şimdi de, birkaç etüdümde, İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemindeki Bulgaristan basınında Atatürk ve reformları konusunu araştıracağım. Bunlardan birincisi tanınmış Bulgar toplumcusu, yazar ve gazetecisi Todor Kojuharov'un Atatürk ve Kemalizmle ilgili yapıtlarına adanmıştır.

I

Todor Pavlov Kojuharov (1892-1945) ünlü bir Bulgar toplumcusu, devlet ve politika adamı, askeri uzman, yazar ve istidatlı bir gazetecidir. Sofya'da Askeri Okul'da muntazam bir tahsil görmüştür (1906). Okutmanları arasında tanınmış Bulgar kumandanları, general ve albaylar bulunmuştur. Bunlar memleketin en yeni askeri tarihinde isim yapmış kişilerdir. Jünker olan Todor Kojuharov 1913 yılında dağ topçularının 32. inci mezunları arasında altteğmen ünvanını âlâcılıkla almıştır. Knajevo'daki Yedek Subay Okulu'nda okutman ödevini yapmıştır. (1913-1917)⁴: Balkan Savaşı, Müttefikler Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Sırbistan cephesinde ağır bir şekilde belkemiğinden yaralanmış ve yaşamının sonuna kadar sakat kalmıştır. 1918'de Ordudan kurmay yüzbaşı olarak ayrılmış ve sivil yaşama geçmiştir. Fakat yaşamı boyunca askeri tarihe ve askeri bilime karşı ilgisini kesmemiştir. Askerî gazete ve dergilerin yayınlanmasına katılmış, askerî konuda yapıtlar yayınlamıştır.

1 İbrahim T. Tatarlı, Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan'da Değerlendirilmesi Üstüne, **X. Türk Tarih Kongresi**, 22-26 Eylül 1996, Kongreye Sunulan Bildiriler, c. VI, TTKY, Ankara 1994, s. 2842-2849.

2 İbrahim T. Tatarlı, Savaş Sonrası Döneminde Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan'da Değerlendirilmesi, **XI. Türk Tarih Kongresi**, 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler, cilt VI, TTKB, Ankara 1994, s. 2603-2614.

3 İbrahim T. Tatarlı, En İyi Zamanda Bulgaristan-Türkiye Dostluk İlişkilerinin Fikir Yönü, **III. Uluslararası Türk Kültür Kongresi**, 25-29 Eylül 1993, Ankara.

4 N.G. Dançov, I.G. Dançov, Bulgar Ansiklopedisi, c. I, A-K, Sofya 1993, 2. baskı, s. 707; Aleksandır Aleksiev, Kurmay Yüzbaşı Kopeykin'in Dönmesi, "**Bilgarska armiya**" ("Bulgar ordusu"), Yıl II, Sayı 264, 5 Haziran 1992; Ivaylo Kutov, Gazeteci Todor Kojuharov'un Öngörücülüğü, "**Demokratiya**" ("Demokrasi"), Sayı 241, (1127), 15 Ekim 1993; Stayko Kovaçev, "**Slova**" ("Söz") Gazetesinin Başyazarı Todor Kojuharov ile Tanışmam, "Slovo", 12 Şubat 1994; P. Meşkova, D. Şarlanov, Bulgar Gilotini, Halk Mahkemelerinin Gizli Mekanizmaları, Sofya 1994.

1922 tarihinden itibaren "Slovo" ("Söz") gazetesinde çalışmaya başlayarak, 1926 ile 1944 yılları arasında aynı gazetenin müdürlüğünü yapmıştır. 1935 yılında Andrey Toşev'in kabinesinde ulaştırma bakanlığını yapmıştır. Toplum adamı ve gazeteci olarak İtalya, Almanya, Rusya, Türkiye, Yunanistan gibi memleketleri ziyaret etmiştir. Mussolini gibi devlet adamlarıyla görüşmüştür. Yirmi yıl "Slovo" gazetesinin başyazarlığını yapmış, çağının sorunlarına günü gününe münasebet almıştır. Totaliter komünist sisteme karşı sert eleştiri yazılar kaleme almıştır. Yazılarını "Ştabskapitan Kopeykin" ("Kurmaya yüzbaşı Kopeykin") veya Fedya Çörniy takma adlarıyla imzalamıştır. 1943 yılında uluslararası bir komisyonla Katin'i ziyaret etmiş ve Polonya subaylarının KGB (Devlet Güvenliği Komitesi) tarafından katledildiğini daha o zaman tespit etmiştir. Aynı zamanda Todor Kojuharov İtalya ve Almanya'daki nazi ve faşist rejimlerine tarafsız bir tutum ve davranışta bulunamamıştır.

Todor Kojuharov'un olgunluk çağında İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaşın ilk yıllarında yazdığı politik portreler dikkate değer nitelikte yapıtlardır. Bunları çoğu "Slovo" gazetesinde yayınlanmış sonra da ayrı ayrı kitaplar halinde toplanmıştır. Bu kitaplardan birincisi, Seçilmiş Toplu Eserleri'nin ilk cildini teşkil etmektedir. Şu başlığı taşımaktadır. "Ünlü Çağdaşlar"⁵ (1940). İçersine şu devlet adamlarının portrelerini toplamaktadır: Benito Mussolini (s. 5-28), Franklin Ruzvelt (s. 29-36), Josif (Jozef) Stalin (s. 37-44), Adolf Hitler (s. 45-52), Nevil Çembirleh (s. 53-68), Eduard Daladie (s. 69-77), Admiral Horti (s. 78-85), İsmet İnönü (s. 86-91), Winston Çörçil (s. 92-102), Herman Göring (s. 103-116), Ioakim fon Ribentrop (s. 117-128), Mareşal Voroşilov (s. 129-135), General Gamlen (s. 136-142), Kitap "Bir Rahmetli. Atatürk" (s. 143-155)'ün portresiyle bitmektedir. Bu politik portrelerin çoğu bugün de gücünü ve önemini korumaktadır. Bunun Atatürk ve İsmet İnönü portrelerine de şumulü vardır.

Şunu belirtmek istiyorum ki, Todor Kojuharov'un politik portrelerinde, çağının ulusal ve uluslararası politikasının nitelikleri, mekanizmaları ve yürütücü güçlerinin derin ve ilginç bir analizi yapılmak istenmiştir. Bunlar büyük politika adamlarının kişiliklerinin derinlemeye psikografilerini, tarihsel ve politik psikolojisinin örnekleri niteliğindedir. Bunların arasında yazarın bizzat kişisel gözlemleri, dünya haber ajanslarının sistemli iz-

5 Todor Kojuharov, "Slavni Süzemenitsi", Ünlü Çağdaşlar, ABV Yayınevi, Sofya 1940.

lenimi, yabancı basının araştırılması ve çeşitli dillerde zengin bir literatürün araştırılması bulundurulmaktadır. Faşizmin temsilcilerinin portreleri bundan müstesnadır. Zamanın mesafesinden, İkinci Dünya Savaşı'nda faşist devletlerinin yıkılmasından Todor Kojuharov'un bu yöndeki subjektif görüşlerinin ne kadar esassız olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar "Tarihsel Gölgeleler" adlı kitabında eski zamanlara dönerek, Sezar ve Siseron'un kişiliği üzerinde durmuştur. Sonra XVII yüzyıldan XIX yüzyıl devlet adamlarının karakterlerini araştırmıştır. Bu yapıtlarda da, Büyük Petro, Bismark, Garibaldi vs. gibi devlet adamlarının portreleri canlandırılmıştır. ⁶

Todor Kojuharov "Askeri Silüet" adlı kitabındaki portrelerini, Bulgar kumandanları ve askeri pedagoğlara hasretmiştir.⁷

Bu ciltleri Todor Kojuharov'un beşinci kitabı tamamlamaktadır. Burada yazarın İtalya, Macaristan, Yunanistan ve Türkiye gezi yazıları toplanmıştır. Nitekim "Avrupa'da" başlığını taşımaktadır. ⁸

Katıldığı savaşlarda büyük kahramanlıklar gösterdiği halde -ki bundan dolayı birçok madalyalarla taltif edilmiştir- Bulgar gazeteciliği, edebiyat ve kültürünün gelişiminde büyük katkılarda bulunduğu halde komünist totaliter iktidar tarafından Todor Kojuharov affedilmemiştir. O "Halk Mahkemesi" adını taşıyan mahkemeye verilmiş, o zamanın regentleri, Bakanları ve XXV. İndi Alelada Meclisi milletvekilleri ile birlikte yargılanmıştır. Ölüm cezası, 1945 yılının 1 Şubat akşamı 2 Şubat gününe karşı icra edilmiştir. ⁹

Todor Kojuharov Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine, Türkiye'nin geçmişi, hali ve geleceğine devamlı, sürekli bir ilgi göstermiştir. Çeşitli yazı ve yapıtlarında birçok sorunları üzerinde durmuştur. Fakat herşeyden önce, dikkatini, Atatürk'ün kişiliği ve çok yönlü çalışmaları, özellikle kumandanlık, devletçilik ve büyük bir politika adamı istidadı, çağdaş modern

6 Todor Kojuharov, "İstoriçeski senki" ("Tarihsel Gölgeleler"), ABV Yayınevi, Sofya 1940.

7 Todor Kojuharov, "Voenni silueti" ("Askeri Silüetler"), ABB Y., Sofya 1940.

8 Todor Kojuharov, "İz Evropa" ("Avrupa'da"), Sofya 1941.

9 A. Aleksiev, "Kurmay Yüzbaşı Köpekin'in Dönmesi" yazısı.

Türkiye'nin devlet ve kültür kuruculuğu mahareti çekmiştir. ¹⁰ Bu yönde, yazarın Atatürk ve istidatlı yardımcısı, kumandan ve politika adamı İsmet İnönü hakkındaki yazıları, portreleri özel bir değer taşımaktadır.¹¹ Bulgar basınında ve hatta belki de dünya edebiyatında büyük Türk kumandanı, devlet ve politika adamı Mustafa Kemal Atatürk ve onun sağ eli İsmet İnönü hakkında bu denli esinli, canlı ve adil yazılmış sayfalar yoktur kanısındayım. Bu yapıtlar, onların kişilikleri ve davaları önünde en derin, en samimi, en sıcak saygı ve hayranlık duyguları ile, eseistikanın araçlarından faydalanılarak mükemmel bir biçimde yaratılmıştır.

"Atatürk" portre yazısı başındaki "Bir Merhum" kaydından da anlaşıldığına göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'nın ölümünden sonra 1938'de yazıldığı anlaşılmaktadır.

Todor Kojuharov'un Atatürk yazısı janr itibariyle politik portre türüne dahildir. Bu tür yapıtların merkezini büyük tarihsel kişilerin, şahsi, mizacı, karakteri teşkil etmektedir. Nitekim olaylara, ahvale, delillere, kişilerin karakteriolojik niteliklerini, onların tarihte ve çağında oynadıkları rolü aydınlattıkları dende değinilmektedir. Hiç kuşkusuz ki, yazar, büyük kişilerin rolü, toplumla karşılıklı ilişkilerine hasredilen tarihsel edebiyattan ibret dersleri çıkarmıştır. Oysa bu alanda eski zamanlardan başlayarak -örneğin Plutarh'in (40-130 y.) "Mukayeseli Hayat Tasvirleri" gibi yapıtlar- XX. yüzyılla değin zengin bir edebiyat vardır. Bu tür özelliğinin, Todor Kojuharov'un politik portre yapıtlarının doğru bir biçimde kavranılması için büyük bir önemi vardır.

Todor Kojuharov'un Atatürk hakkında portre yazısı kompozisyon ve strüktür açısından iki kısımdan ibarettir. Çok dogal olarak, yapının temelinde büyük Türk kumandanı ve devlet adamının karakteri, onun tutum ve davranışları, çağdaş Türkiye'nin en büyük olaylarındaki tarihsel rolü, ulusal ve evrensel önemi olan katkı ve hizmetlerinin araştırılması durmaktadır.

Portre yazısının daha başlangıcında Atatürk'ün Türkiye'nin ulusal tarihi ve dünya tarihindeki rolü araştırılmış ve belirtilmiştir. Onun hizmetlerine

10 T. Kojuharov, **Ünlü Çağdaşlar**, s. 143 vd.

11 Aynı eser, s. 86 vd.

en yüksek değer verilmiştir. Todor Kojuharov onun kişiliği ve davranışları önünde derin bir hayranlık duymaktadır. O şöyle yazıyor:

"Atatürk! Ne muazzam, ne ahenkli, ne özlü bir isim! Bu isim Ankara'nın kayaları üzerine, birçok kartal yuvalarının arasında yükselen kalenin bulunduğu yere, çok büyük harflerle oyulması lazımdır. - Atatürk! Bakışın zaman uçurumunu seyreden bir siyah geçittir Atatürk! Adeta kâderin görünmeyen elinin bu korkunç kayaların üzerine sihirli bir kabalistik işaretini oyulmuştur."¹² Yazar, eski zamanlarda büyük padişahlar ve kumandanların kahramanlıklarını, zamanın silemeyeceği büyük harflerle ebedileştirmek adeti olduğunu hatırlatmaktadır. Devamla şöyle demektedir: "Nihayet, Ankara'nın yalçın kayaları üzerindeki bu büyük ve ünlü ad, burada, yeryüzünde, bizim yanımızda, bizim çağdaşımız olarak, çok büyük ve çok güçlü bir insanın yaşadığı unutulmaz günlerin biricik anısı olarak, asla silinmeyecektir!"¹³

Todor Kojuharov portre yazısının birinci kısmının devamında büyük Atatürk hakkındaki bu özetlemeyi, doğru, objektif değeri geliştirmekte ve açmaktadır.

Yazar, büyük insanların çağdaşı olmanın büyük bir mutluluk olduğu düşüncesi üzerinde durmaktadır. Bu motifi, büyük kumandan ve devlet adamı Napoleon'un mezarını ziyareti esnasında duyduğu duygularla pekiştirmektedir. Yazar, büyük Türk kumandanı ve devlet adamının bir gün mezarını ziyaret ettiği zaman duyacağı duygularla bir analogi yapmaktadır: "Ve işte, eğer bir gün kader beni Atatürk'ün mezarının ziyaretine götürürse, eminim ki, aynı duyguları duyacağım. Dünyanın en büyük reformatörleriyle rang ve önemi itibarıyla boy ölçecek o müstesna insanı hayatta iken göremediğimden üzüntü içinde kalacağım."¹⁴

Todor Kojuharov anlaşıldığına göre "Atatürk'ün büyük figürünün kapanması için zaman mesafesinin gerektiği düşüncesini paylaşmaktadır. Böyle olduğu halde onun simasına en yüksek değer vermektedir. O şöyle yazmıştır: "Onun çalışmalarına hattâ bir kuş bakışı yaptığımız zaman biz

¹² Aynı eser, s. 144.

¹³ Aynı eser, s. 144.

¹⁴ Aynı eser, s. 144.

hayretle, bu kadar kısa bir yaşamın, fakat o denli semereli, enteresan bir hayatın kahramanlığı önünde hayranlıktan donup kalıyoruz." ¹⁵

Yazar her zaman insanların çağdaş politika adamlarının çalışmalarına gereken adil değeri vermediklerini kaydetmiştir. Onlar yüzyıllarca eski zamanları, Mısır ehramları, Solomon (Süleylan)'nın yasaları, Perikil, Aristoteles ve Sokrates'un önünde eğilmişlerdir. Tarihte bir çok sayfaları Büyük Petro'ya ayrılmıştır. Çağdaş olaylar küçümsenmiştir.

Todor Kojuharov Atatürk'ün ölümü ve Dizraeli'nin ölümü arasında analogi yapmıştır. Bununla ilgili olarak Gladston'un, büyük İngiliz politika adamının tarih sahnesinden ayrıldıktan sonra dünyanın daha az ilginç olduğu düşüncesi üzerinde durarak, şu özetle bulunmaktadır: "Atatürk'ten söz ederken, bu sözleri tekrarlayabiliriz hem de hiç büyültme yapmaksızın." ¹⁶ Yazar düşüncelerini şöyle devam ettirmektedir: "XX. yüzyıl tarihi onun adını sayfalarında Hitler, Mussolini, Stalin, Lenin, Pilzutski vs. kilerle eşit olarak kaydetmektedir. Öyle sanıyorum ki, onların arasında, bu parlak gri gözlü, yorulmak nedir bilmeyen, yanardağı gibi bu adam, son sıradalardan değildir." ¹⁷ Todor Kojuharov'un Atatürk hakkındaki bu değerinin büyük önemi vardır. Çünkü, bundan önce de belirttiğimiz gibi, yazar bu devlet adamlarının kişiliklerini ve çalışmalarını araştırmış, her birine ayrıca portre yazıları hasretmiştir. Hiç kuşkusuz ki yazar, bu devlet adamlarının aralarındaki ayrılıkları da her zaman gözönünde bulundurmuştur.

Todor Kojuharov, Napoleon ve Dizraeli'den sonra, başka plânda Atatürk ile Büyük Petro arasında da paralel yapmaktadır. Yazar bunlardan herbirini Rusya'daki reformlar ve Türkiye'deki reformlar zaman ve pozisyonu açısından incelemektedir. O şu özeti yapmaktadır: "Büyük Petro onunla bahadır ziyafet sofrasına oturmaktan utanç duymaz, Atatürk gibi, bir biraderiyle kadeh tokuşturmadan utanç duymaz, çünkü o, onunla enerji, irade ve dahilik bakımından kendisiyle boy ölçebilir." ¹⁸ Aynı zamanda yazar her iki memleketteki reformların arasında ayrılıkları da gözönünde bulundurmuştur. Terakki ve medeniyet uğrunda Türkiye'de verilen kur-

15 Aynı eser, s. 144.

16 Aynı eser, s. 144-145.

17 Aynı eser, s. 145.

18 Aynı eser, s. 146.

banlar, Rusya'ya bakarak çok daha azdır. Yazara göre, Büyük Petro reformlar zamanında Rusya'ya öyle bir darbe indirmiş ki, az kalsın memleketi sakat edecek olmuştur.

Yazar başka bir yerde ise, Rusya'nın zengin resursları ile yoksul Anadolu'nun islahatların yapıldığı zamandaki olanakları arasında ayrılığı da belirtmiştir.

Özetleyerek Todor Kojuharov Atatürk'ün öncelikliğini tanımaktadır: "Neva deltasında Petersburg şehrinin yapılması gibi onun büyük öngörücülüğünden yüzyıllarca sözedilecektir. Fakat onunla, Atatürk'ün yaptıkları yanyana konunca, bilanço yine de, küçük Asya üzerinde yüzyıllarca gölgesinin yatacağı, profiline daima Ankara'nın yalçın kayaları üzerinde damgasını vurduğu büyük asker ve devlet adamı lehine olacaktır." ¹⁹ Yazara göre, Atatürk'ün şahsında "dünya birkaç yıl süresince harikalara tanık olmuştur". ²⁰

Todor Kojuharov bir kez daha "hemen hemen yanbaşımızda, hemen hemen bizde yaşayan, bizimle birlikte Bulgaristan'ın havasını nefes eden bir insanın" kahramanlıklarını belirtmiştir. ²¹ Başka bir portre yazısında da Mustafa Kemal'in ateşemiliter olarak Sofya'da geçirdiği yılları, "Koprivtitsa" lokantasına uğramaları vs. hatırlatmaktadır.

Todor Kojuharov tezlerini desteklemek için Atatürk'ün hizmetlerinin ve reformlarının anahatlarını saymakla yetinmektedir: "Düşman ordularının istilâsını bir yıldırım darbesiyle püskürtmek; barış antlaşmalarını bir hançer vuruşuyla yırtmak; yüzyıllık hilâfetin sandalyesini bir yumrukla yıkmak; ... bir efendi halkın bütün geleneklerini ayaklar altında çiğnemek; ve bütün bunlardan sonra modern kültürlü bir devlet yaratmak! Ümitsizliğe düşmüş, atalet içerisinde bulunan bir halkın ulusal iddialarını uyan-dırmak!" ²² Yazar Atatürk'ün davalarını "harika" olarak nitelendirmektedir.

Yazar Atatürk portre yazısının birinci kısmını, onun yaşam sahnesinden ayrılmasıyla, "halkı tarafından gözyaşlarıyla uğurlandığını, bu kahramanı

19 Aynı eser, s. 146.

20 Aynı eser, s. 146.

21 Aynı eser, s. 147.

22 Aynı eser, s. 147.

tarıyan herkes tarafından saygı ile, dünya ünü ile" gönderildiğini belirtmekle sonuçlandırmaktadır.²³

Todor Kojuharov Atatürk hakkındaki portre yazısının ikinci bölümünde birkaç sorun dairesi üzerinde durmuştur. Önce büyük kumandan ve devlet adamının oluşum ve gelişim faktörlerini araştırmıştır. **a.** Doğum yeri Selanik'in tabiatı, geniş ufuklu körfez, karşıda Olipius dağları. **b.** Adeta yazar tarihte karizmatizm anlayışlarını paylaşmaktadır. Büyük kişilerin tarihte rolünü tanıı vergisi saymaktadır. Nitekim Atatürk'ün tarihteki rolünü, halkın arasından yetişmesi ve benliğinde Promete ateşinden kıvılcımlar taşıdığını ileri sürmektedir. Bununla Mustafa Kemal'in iddialarını, tükenmez enerjisini ve iradesini açıklamaktadır. Bu pozisyonun onun biyografisinin bazı anlarını vurgulamaktadır. -kökeni, askeri öğrenimi, ordudaki çalışmaları vs.- Bunu, onun silahlı kuvvetler sıralarındaki gizli illegal çalışmaları izlemektedir. Sonra, 1908 Genç Türkler devrimi zamanı üzerinde durmaktadır. Yazara göre, bu devrim toplumun gelişiminde yeni bir aşama oluşturmaktadır ve tarihsel kişilere büyük sorumluluklar yüklemektedir. Fakat yaşam sahnesine Enver Bey, Niyazi ve Şevket Paşa gibi uygun olmayan insanlar çıkmaktadır. Yazara göre Atatürk "anı kaçırdığını ve yaşamda kendisinden bir şey olmayacağını hissetmiştir".²⁴ Üçüncü yerde, yazara göre, Birinci Dünya Savaşı hassas genel-kurmay subayı Mustafa Kemal için geniş ufuklar açmaktadır. Devlette reformlar yapmak için kendisine iktidar lâzımdır. Tekrar Napoleon ile analogi yapılmaktadır. Yazara göre, Mustafa Kemal kendi Tulon savaşını aramaktadır. Çanakkale'de ve Gelibolu yarımadasında askeri kahramanlıklar gösterdiği halde, Jön Türk ekibi buna imkân vermemektedir. Dördüncü yerde yazar Ulusal-Kurtuluş Savaşı üzerinde durmaktadır. İki olay ön plâna alınmıştır. Çünkü bunların seyirinde insan karakterinin niteliği, kişiliği, karar alma öngörü ve bu kararların uygulanmasında irade gücü ifadesini bulmaktadır. Birincisinde Mustafa Kemal'in Yunan istila ordusunun karşısında geri çekilme kararı alması çok önemlidir. Böyle bir kararın alınması yüksek sorumluluk duygusu ile askeri istidat gerektirmektedir. Bununla ilgili olarak, yazar, Napoleon ordularının taarruzu karşısında Rus kumandanı Kutuzov'un geri çekilmesiyle analogi yapmaktadır. Böylelikle düşman silahlı güçlerinin komunikasyon bağlarını kesmek, cephe ve cephe ardı ilişkilerini uzatmak, ge-

23 Aynı eser, s. 147.

24 Aynı eser, s. 150.

lecekteki zafer taarruzlarını hazırlamak strateji ve taktiği uygulanmaktadır. İkincisinde Mustafa Kemal'in Yunan istila ordularına karşı taarruz kararını almasıdır. Bu kararla Türk ordusunun, Türk halkının zaferi sağlanmıştır. Bununla ilgili olarak, tecrübeli bir askeri uzman olan Todor Kojuharov Mustafa Kemal'in karakteriolojik niteliklerini çok doğru ve güzel belirtmiştir. Bunlar, güçlü bir irade, kararlılık azmi, öngörü, sorumluluk duygusu vs. dir. Sakarya Savaşı'nda Mustafa Kemal'in yılmazlığını ifade etmiştir. Bununla ilgili olarak yazar şöyle yazmıştır: "Onun kesin emri, bir adım geri çekilmemektir. O, böbreklerindeki eski hastalıktan iki büklüm, ölü gibi bembeyaz, kenetlenmiş dudaklarla, tamamen nefse dönmüş gece gündüz siperlerde bulunuyordu. Bu anda kendisinde, halkının bütün enerjisini biriktirmişti. Oh, Sakarya'da bir başarısızlık vakasında o kafatasını parçalayabilirdi!" Yazar Mustafa Kemal'in, Yunanlıların geri çekilme haberine tepkisini şu biçimde tasvir etmektedir: "O isterik bir biçimde, çılgın gibi, Mefistofel gülüşüyle korkunç bir tarzda gülüyordu. Anadolu'nun kalbine doğru safça saldıran cüretkar düşmanın suratına, şanlarla dolu yüz yıllar, bir efendi halkının kahraman gelenekleri, Asya'nın sonsuz ufukları gülüyordu." ²⁵

Todor Kojuharov "Bundan sonra ne olacak!" diye soruyor. Yazar kısaca kuruculuk günlerinin izlediğini, barışçıl devlet yapılanmasını, alfabe, kültür reformlarını belirtmiştir.

Yazar Atatürk'ün portre yazısının sonunda tekrar Gladston'un, Dizrail'in ölümüyle yeryüzünün daha az ilginç olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır. Sözlerini şöyle bitirmektedir: "Atatürk işte böyledir, halkının atası, hançer, zeka, kalp ve iradedir. Kendi halkının büyük oğludur. XX. nci yüzyılın büyük yurttaşdır." ²⁶

II

"İsmet İnönü" başlığını taşıyan diğer bir politik portre yazısında ²⁷, Todor Kojuharov, Atatürk ile birinci yardımcısı, Türkiye'nin tanınmış politika adamı ve kumandanı arasındaki dostluk ve işbirliği araştırmaktadır.

²⁵ Aynı eser, s. 153.

²⁶ Aynı eser, s. 155.

²⁷ İsmet İnönü, *Ünlü Çağdaşlar*, s. 86 vd.

Bu yönde yazar, daha geniş liderlik, devlet başkanı ve yardımcılarını, ikinci insan, başka bir ifadeyle "sağ el" konsepsiyonundan hareket etmektedir. O, onların karşılıklı ilişkilerini, rollerini, aralarındaki dinamizmi oldukça doğru bir biçimde saptamaktadır. O liderleri, zekâ, akıl ile, yardımcılarını, elin işleviyle açıklamaktadır. Yazar bilim alanında ve politika alanında yardımcılarının, "sağ elin" önemini küçümsememekle birlikte, öncelikleri iddialarını haklı olarak reddetmektedir. Bununla ilgili olarak şöyle yazmaktadır: "Ben bu iddialara inanmıyorum. "Sağ el"e ne kadar becerikli ve ne kadar istidatlı da olsa, yine de "el" kalmaktadır; hiçbir zaman zekâ olmaz, zekâ eli harekete geçirir".²⁸ Todor Kojuharov'a göre: "Büyük kişilerin en büyük meziyeti, etrafında istidatlı yardımcılarını toplamak, "sağ el" ise, bunların arasından en iyisini seçmektir. Gerçekten büyük insan olanlar, yardımcılarını tarafından gölgede bırakılacaklarından korkmazlar ve bununla, işe yaramaz kimseler celbeden önemsiz kişilerden ayrılmaktadırlar."²⁹ Yazar, bazan çok önemli rol oynayan "sağ elin" olumsuzluklarını da değerlendirmektedir. Böyle hallerde onlar yeteneklerini, büyük bir şefin yönetiminde büyük bir davaya hasretmektedirler. Onun adı da ebedileşmektedir."³⁰ Todor Kojuharov, Napoleon ve Barandot, Napoleon ve Bertie arasındaki karşılıklı ilişkileri bu açıdan araştırmaktadır.³¹

Yazar büyük Türk devlet adamı Atatürk ile onun "sağ elinin" münasebetlerini de bu geniş konsepsiyonu açısından değerlendirmektedir. Portre yazısı şu saptamayla başlamaktadır: Dünya, politik sahnede Atatürk'ün güçlü simasının ardında kendisinden ayrılmayan savaş arkadaşı İsmet İnönü'yü görmeye alışmıştır. Yazar, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra dostunun onun yerini almasını çok doğal bulmaktadır. Onun Türkiye'nin Cumhurbaşkanı seçilmesini gözönünde bulundurmaktadır.

Todor Kojuharov bu iki büyük Türk devlet adamının arasındaki ortak çizgilerle ayrılıklar belirtilmiştir. Onlar karakter, mizaç bakımından çok farklıdır. Yazara göre, "Atatürk ihtiyaridir, her türlü şartların sınırlarını kabul etmeyen, önüne geçilmez bir doğası vardır. Tükenmez enerjisi karşısında her türlü çerçeveler kırılmaktadır. Bunlar, bu olaganüstü kişiyi

28 Todor Kojuharov, "Ünlü Çağdaşlar", Ioakim Fon Ribentrop, s. 117-118.

29 Aynı eser, s. 119.

30 Aynı eser, s. 119.

31 Aynı eser, s. 118.

genel düzeyin üstüne çıkarmaktadır ve bütün eksiklikleriyle onu, kimse tarafından reddedilemez bir önder yapmaktadır. Atatürk özgündü, her türlü geleneklere yabancıdır; geçmişin en büyük simalarını bile kopye etmez." ³² Onun için tek bir ideal vardı ve bu ideal, onun Tanrısıydı - Türkiye'nin ululuğudur." ³³

Todor Kojuharov keza, İsmet İnönü'nün de ordu çevrelerinden geldiğini, parlak bir subay olduğunu kaydetmiştir. Fakat yazara göre, onun karakteri tamamen farklıdır. "O yardımcı olmak için dünyaya gelmiştir. O, Atatürk'ün kurmay şefi olmak için yaratılmıştır; Bertie'nin Napoleon'la bağlı olduğu gibi-emeksever, mütevazı ve iddiasızdır." ³⁴ İnönü yirmi yıl gölge insan kalmış, sessiz, mütevazı, fakat her zaman parlak şefine elzem ve çok faydalıdır. Todor Kojuharov'a göre, "Bütün kurmay şeflerinin kaderi böyledir." ³⁵ Görüldüğü gibi, yazar İnönü'nün Atatürk'ün birinci yardımcısı olması rolüne en yüksek değer vermektedir.

Todor Kojuharov bu iki büyük insanın çabalarının sağlam bir prensip üzerine dayandıklarını defalarca vurgulamıştır. Bu ilke, kendi halkına sadakatle hizmet etmek, yeni bir Türkiye uğrunda savaşmaktır: "Bu idealin uğruna, yeni Türkiye'nin bu iki büyük oğlu -Atatürk ve İsmet İnönü- ölüm kalım savaşında birleşmişlerdir." ³⁶

Portrenin devamında Atatürk ile İsmet İnönü'nün Birinci Dünya Savaşı zamanında Kafkas Türk Ordusu'ndaki ortak çalışmaları, onları Karabekir'in işbirliği -ki bunu yeni, ihya edilmiş yeni Türkiye'nin embriyonu olarak vasıflandırılmıştır- ³⁷ Suriye'de Türk ordusu, nihayet Küçük Asya'da Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda çalışmaları belirtilmiştir. Todor Kojuharov onların ortak çalışmalarının yapıcı niteliğini belirtmiştir: "Onların önünde, kendilerini birleştiren büyük bir dava duruyordu. Bu çöküntülerden yeni bir devletin çıkması lazımdır. Devlet adamının zekası ile kumandanın zekası bir bütün olduğu halde, şu harika yapılmalıdır, bir ölü, bir zamanlar Kristol Lazar'ı dirilttiği gibi, diriltmelidir. Bu iki arkadaş biliyorlar ki, bu, herşeyden önce, organizasyon işidir, emek ve iradedir.

32 Todor Kojuharov, "Ünlü Çağdaşlar", İsmet İnönü, s. 87.

33 Aynı eser, s. 87.

34 Aynı eser, s. 87.

35 Aynı eser, s. 86.

36 Aynı eser, s. 87.

37 Aynı eser, s. 88.

Kemal, üstüne Kemalizmin politik organizasyonunu, İsmet ise, ordunun yönetimini ve organizasyonunu aldı." ³⁸ Yazar, bu iki büyük insanın aralarındaki büyük itimadı ve karşılıklı sevgiyi belirtmiştir. O, İsmet İnönü'nün, Eskişehir'de Atatürk'ün aldığı karar münasebetiyle söylediği sözlerini iktibas etmektedir: "Mustafa Kemal bizim efendimizdir. Biz onun ellerinde yalnız araçız." ³⁹ Sonra Atatürk'ün de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söylediği sözleri belirtmektedir: "Benim hizmetlerimi bü-yültmeyiniz. Burada benim vicdanım bulunuyor!" Bununla O İsmet İnönü'yü göstermiştir. ⁴⁰ Portrenin sonunda Todor Kojuharov özetleyerek İsmet İnönü'ye en yüksek değer vermektedir: "...Onun ismi bütün Türk halkı tarafından bilinmelidir... Türkiye, mütevazi asker İsmet İnönü'den başka böyle bir insan tanımamaktadır. O, ün ve şeref yolunda Türk tarihinin en ağır yıllarında şefini aralıksız izlemiştir. Ve bundan dolayı Atatürk'ün hemen ölümünden sonra, ulus gözlerini İsmet İnönü'ye çevirmiştir; o şanlı selefinin yerini almıştır." ⁴¹

III

Todor Kojuharov'un "Avrupa'da" adlı kitabındaki "İstanbul Eskizleri" başlıklı seyahat notları İkinci Dünya Savaşı öncesinde yazılmıştır. ⁴² Kalem alınmasında, yazarın "Çar Ferdinand" adlı Bulgar gemisiyle İstanbul'a değin yapılan gezi gözlemlerinden faydalanılmıştır. Tür itibariyle felsefi-politik yolculuk yazıları niteliğindedir. Yazarın somut gözlemleri esasında, birbiri üzerine tabakalaşmış dört medeniyetin tarihi incelenmiş, araştırılmış ve değerlendirilmiştir. Todor Kojuharov'un genel tarih konseptiyonu kısaca seyahat notlarında sunulmuştur. O şöyle demektedir: "Herşey doğmakta, yaşamakta, ihtiyarlamakta ve ölmektedir. Bu kaçınılmaz biyolojik yasanın tarihe de şumülü vardır. Roma İmparatorluğu'nun yıkımı üzerinde Bizans yükselmiştir, onun yıkımı üzerinde de Türkiye yükselmiştir. Bizans İmparatorluğu kendi günâhlarının ağırlığı altında yıkılmıştır. Doğudan Türklerin askeri orduları belirmiş, tedricen Karadeniz ve Gelibolu boğazlarından Balkanlar'a geçerek Viyana'nın sur-

38 Aynı eser, s. 89.

39 Aynı eser, s. 90.

40 Aynı eser, s. 90.

41 Aynı eser, s. 91.

42 Todor Kojuharov, "Avrupa'da", ABV Yayınevi, Sofya 1941, s. 72 vd.

larına değin geldiler. Buradan Türk saldırılarının geri çekilmesi başlamıştır... Güney-Doğu Avrupa'da binlerce minare bugün o hakimiyeti hatırlatmaktadır."⁴³ Bu kensepsiyon bir derece İbn Haldun'un tarih anlayışlarını hatırlatmaktadır. Fakat bu görüşler biraz modernleştirilmiş, bazı tarihsel gerçekler gözönünde bulundurulmuştur. Todor Kojuharov'un tarih ve kültür görüşlerinin çok önemli ve esaslı bir ögesi, politik, ekonomik, sanat, mimari ve genellikle medeni buluşları, insanlığın gelişimindeki, halkların kültür irsiyeti arasındaki bağlılık, devamlılık ilkesidir. Nitekim yolculuk notlarında başlıca dört kültür düzeyi arasında devamlılık izlenmiştir: 1. Roma İmparatorluğu çağı; 2. Bizans İmparatorluğu zamanı; 3. Osmanlı İmparatorluğu zamanı; 4. Kemalist Türkiye Cumhuriyeti dönemi. Bu yaklaşım ve tarihsel yorum Todor Kojuharov'un yolculuk yapıtına geniş bir özlülük ve kapsam kazandırmaktadır. Ortaya birçok önemli politik, ekonomik ve tarihsel kültür sorunları konulmaktadır.

Todor Kojuharov'un "İstanbul Eskizleri" yolculuk yapıtını beş kısma ayırabiliriz. I. O zamanki Bulgaristan vatandaşlarının yakın veya uzak ülkeleri ziyaretten kaçınmak psikolojisiyle ilgili düşünceler ileri sürülmüştür. Buna destek olarak, Ivan Vazov'un Vitoş dağında bir çoban ile konuşması ve Vitoş dağı, Sofya ve Iskir nehri üstüne ünlü şarkı zikredilmiştir. Bunu, Bulgaristan'a o değin yakın ve komşu olan Türkiye'yi ve özellikle İstanbul'u ziyaret eden vatandaşların sayısının az olması da göstermektedir. II. "Çar Ferdinand" gemisiyle İstanbul yolculuğu ile ilgili kısa bilgiler. III. Karadeniz Boğazı ve Boğazın iki sahilindeki güzelliklerden hayranlıkla dolu gözlemler. "İki kıtayı birbirinden ayıran dar su şeridinin, otuz yıldan beri politik savaşların altın elması olduğu" ⁴⁴ belirtilmiştir. "İnsanlığın tarihi yüzyıllarca bizzat burada, denizin kaprisli zikzaklar yaptığı yerlerde yaratılmıştır. Bospor'un fetih savaşı, dünyanın mevcudiyeti kadar eskidir." ⁴⁵ Yazar şu özetlemeyi yapmaktadır: "İnsanlık bütün dillerde Bospor'un peyzaj ve şirinlikleri önünde hayranlığını belirtmektedir."⁴⁶ Gemide, Bulgar, Alman, Fransız olmak üzere çeşitli milliyetlerden insanların yolculuk yaptığı gözönünde bulundurulmaktadır. Yazara göre, Karadeniz'in - Bospor - Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazı'nın bu nazik girinti ve çıkıntıları olmasa yeryüzü çok yeknesak ve usandırıcı olacaktı.

43 Aynı eser, s. 107-108.

44 Aynı eser, s. 76.

45 Aynı eser, s. 78.

46 Aynı eser, s. 77.

Yazar İstanbul'un bazı yöre semtlerini vurgulamıştır: Bulgaristan'ın Uyanış Çağı ve San Stefano Bulgaristan'ı ile bağlı olan Rus Elçiliğinin bir zamanki yaz makamının bulunduğu Büyük Dere, Büyük Güçlerin gemilerinin çapa attığı ve Doğu Sorunu ile meşgul olmak için elçilerin toplandığı Terapiya-Tarabya. Burada genç bir subay olarak tanınmış Fransız yazarı Piyer Loti ve Todor Kojuharov'un bir zaman önce kendisiyle görüştüğü İtalyalı subay Pelegrini burada hizmette bulunmuşlardır. Yıldız Köşkü, Beylerbeyi Sarayları, Beşiktaş, Dolmabahçe gibi yerler kısaca belirtilmiştir. Dolmabahçe'yi Bospor'un en büyük, en değerli diamanti saymaktadır. Sonra İstanbul ve Üsküdar'ın muazzam manzarası belirtilmektedir. IV. Gemiden ayrıldıktan sonra ve asıl Galata ve Haliç geçildikten sonra İstanbul'un ziyareti başlamaktadır.

Ayrı ayrı, somut kültür yapıtlarının ziyareti, onların geçmişte ve halihazırda kültür boyutlarını saptamak için vesile olmuştur. Nitekim İstanbul'daki "Kapalı Çarşı", bu şehrin bir zamanlar Yakın Doğu ve Akdeniz devletlerinin ekonomik merkezi olduğu çağı hatırlatmaktadır. O zamanlar Kostantiniye, Roma ve Atina'nın harabeleri üzerine yükselmiş, dünyanın en büyük şehri olmuştur.⁴⁷ Şimdiki Londra veyahut Newyork banker merkezlerini andırmaktadır, Türkler Konstantinopol'u Bizans'tan miras almışlardır. Kapalı Çarşı İmparator Jüstinian'in at ahırını imiş. Bununla ilgili olarak bu büyük devlet adamının kişiliği ve onun zamanında yürütülen politika değerlendirilmek istenmiştir. Bospor'un sahillerinden Doğu Avrupa, Asya, Afrika olmak üzere üç kıta yönetilmektedir. Beş bin hücrenin kemerleri "güçlü bir kuruculuk - Roma'nın ruhu" sembolü halini almaktadır.⁴⁸ Bu güçlü irade ve ruh, eski Roma'nın harabeleri üzerine yeni bir İmparatorluk yükseltmiştir. Konunun merkezini Jüstinian'in kişiliği almaktadır. Onun hakkında birbirine zıt kaynaklar vardır. Tarihçi Prokopi yapıtlarından birinde onu övmektedir, göklere çıkarmaktadır. "Gizli Tarih"inde ise yere batırmaktadır. Dikta ve mağrurluk duyguları adalet çabalarını bastırmaktadır. Justinian en büyük despot, güçlü bir avtokrat olmaktadır. O, iki ilkeyi - Roma'nın evrensel dünya monarşisi ile Hıristiyanlığın Tanrısal Çarlığı düşüncesini birleştiren Bizans İmparatorluğu'nun politik doktrinini yaratmıştır.⁴⁹ Onun güçlü ruhu kuvvetli bir donanma ve kuvvetli bir süvari yaratmıştır. Bunlar Bizans İm-

47 Aynı eser, s. 84.

48 Aynı eser, s. 85.

49 Aynı eser, s. 87.

paratorluğu'nun yönetiminin iki güçlü aracı, silahıdır.

Bizans kuruculuğunun harikalarından biri olan Aya Sofya'nın serin kemerleri tekrar Justinian ile Teodora'nın zamanını, bir zamanki imparator sarayını ve ünlü hipodrumu, imparator ile imparatoriçenin tanışmalarını ve evlenmelerini, Nika ayaklanmasını ve bastırılmasını -ki 40 bin kişi öldürülmüştür- hatırlatmaktadır. Onların devlet yönetimi, irade ve enerjileri rekonstruksiyon edilmektedir. Bu münasebetle, isyanla ilgili olarak "Aya Sofya" kurulmuştur.

Todor Kojuharov tekrar, birkaç yüzyıl İstanbul'un, müminlerin başkenti olduğu ve şimdi, Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehrini tarihine toz toprağına karıştırdığı motifine dönmektedir. Yazara göre, yeni Türkiye'deki iktidar bu paytahta ilgi göstermemektedir. O şöyle yazmıştır: "Reformatörün güçlü eli ona dikkat çevirmemektedir, hatta onu küçümsemektedir. Küçük Asya'nın çölleri bahçeye çevirmek isteyen bu el, Ankara'nın yalçın kayaları üstüne yükselen bu güçlü ve iddialı el, adeta Bospor'a dikkatsizlikle ve tamamen bir küçümseme ile işaret ediyordu." ⁵⁰

"İstanbul Eskizleri"nde Todor Kojuharov Osmanlı İmparatorluğu zamanının kültür irsiyeti motifini genişletmektedir. Bu sorun hatta insanlığın kültür gelişiminde devamlılık problemi halini almaktadır. Bununla ilgili olarak, bir zaman önce bir tren yolculuğu zamanında, Kemalist aydınların temsilcilerinden iki Türk gazetecisiyle karşılaşması ve onlarla bu sorunların tartışılması episodunu aktarmaktadır. O, gazetecilere hitap ederek, içtenlikle şunu söylemiştir:

- Siz, Türkler, parlak tarihinizle gururlanabilirsiniz. Bir bakınız, hatta Buda-Peşte'de bugüne değin Türk semti denilen semt durmaktadır. (İ.T. - Todor Kojuharov'un "Avrupa'da" adlı kitabında Macaristan ve başkenti hakkında mükemmel bir seyahat yazısı bulunmaktadır.) Size bu muazzam tarihsel mirası bırakmak için sizin sultanlarınız yüzyıllarca ne kadar çok şöhret biriktirmişlerdir... ⁵¹

Fakat o, Türk gazetecilerinden şu beklenmedik olumsuz yanıtı almıştır:

50 Aynı eser, s. 90.

51 Aynı eser, s. 108.

- Bu mirastan dolayı bize gıpta etmeyiniz. Biz, yeni Türkler, ona değer vermiyoruz ve onu sizlere terketmeğe hazırız... Fakat ben bunda halkımız için ibret verici ve faydalı bir şey görmüyorum. Bu bütün fetihlerden ne kaldı".⁵²

Todor Kojuharov bu eksik ve tekyönlü anlayışlara itiraz etmiş ve Türkiye'nin geçmişteki kültürüne ve genellikle de, o zamana kadarki umum beşer kültür irsiyetine karşı bu nihilist, inkarcı münasebeti şiddetle eleştirmiştir. Bununla ilgili olarak, bazı yapıtların zaman zaman yıkıldığı halde, dünya kültürünün gelişiminde irsiyet bağlılığını, İmparator Roma şehrinde eski abidelerin korunduğunu, Mikel Anj'ın ulu ve değersiz yapıtı olan Aya Petro kilisesinin kurulmasını, zamanın tarihsel akışında, her türlü ihtimallere karşı İstanbul'daki tarihsel camilerin muhafazası ve korunmasının gerektiğini belirtmiştir. O şöyle yazmıştır: "Aya Sofya tarihsel değeriyle parıldamaktadır. Fakat eski Konstantinopol'un harabeleri üzerine kurulan sultan camileri zerafeti ondan çok daha üstündür."⁵³ O, II. Bayazıt tarafından kurulan "Yeşil Camii", Sultan Süleyman'ın kurduğu zarif "Süleymaniye Camii" gibi İstanbul abidelerini gözönünde bulundurmıştır. Bu düşüncelerin fonu üzerinde Todor Kojuharov şu özete varmıştır: "Marmara Denizi'nin bu büyük şehrinin ölümsüz abideleri iki büyük hükümdarı - Justinian ile II. Mehmet'in- ulu simalarını hatırlatmaktadır."⁵⁴

Todor Kojuharov yolculuk notlarının devamında kısaca Konstantinopol'un düşmesini, Osmanlı İmparatorluğu zamanında burada yapılan değişiklikleri anlatmakta, bugünü ise abideleri ve 600 minaresi ile tasvir etmektedir.

Yazar yolculuk yazısının bu bölümünde bazı noksanlıklara ve hatalara meydan vermiştir. Konstantinopol XIV. yüzyılda değil, XV. yüzyılda, 1353 tarihinde değil, 1453 yılında fethedilmiştir.⁵⁵

Nihayet yazar yolculuk yapısının bu bölümünde şu özeti yapmaktadır: "Hayir, halkının geçmişini bu dende acımasız inkar eden Türk mes-

52 Aynı eser, s. 108-109.

53 Aynı eser, s. 111.

54 Aynı eser, s. 111-112.

55 Aynı eser, s. 112.

lekdaşların haklı değillerdir." ⁵⁶ Yazara göre, "Bu camiler olmasa, Avrupa'daki Türk egemenliğinin hiçbir kültür mazereti olamazdı." ⁵⁷

Böylelikle Todor Kojuharov Kemalist aydınlarının bir kısmının nihilizm ve aşırı duygusalılıklarını kesinlikle yargılamakta, özellikle Türk kültürünün birlik ve bütünlüğünü ve genellikle umumbişer kültür mirasının irsiyet bağlılığını inandırıcı bir biçimde kanıtlamaktadır. Çok sonra, yazarın hayatta olmayacağı bir zamanda benzer konsepsiyon Birleşik Amerika Devletlerine, Viskonti Üniversitesinde yapılan uluslararası konferansta oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu görüşler çağdaş Türk istoriyografyası tarafından da tamamen kabul edilmektedir. Bütün bunlar tarih ve kültür tarihi alanında Todor Kojuharov'un görüşlerinin ne kadar sağlıklı olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda Todor Kojuharov bazı hatalara da kanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı zamanında nasyonel sosyalist Almanya'nın ve faşist İtalya'nın ilk zamanlardaki başarılarına kapılmış gibi görünmektedir. Herhalde bununla ilgili olarak Türklerin bir gün Avrupa'dan uzaklaştırılacağı ve İstanbul'un bile elden çıkarılacağı gibi esintiler - ne kadar hafif bir ihtimal olarak belirtile de- bu yapıtında da görülmektedir. O zaman bile Türk camilerinin birer yüksek kültür abidesi olarak korunması yanlısıdır. Üzerinde durduğumuz fikirler de buna bağlı olarak yönlenmiştir.

V. Todor Kojuharov yolculuk notlarının sonunda beş-altı sayfa da "Prens Adaları"na ayırmış ve bunları ayrı bir bölüm halinde vermiştir. Gerçekten de, adaları görmemek, İstanbul'u tam olarak görmemek demektir. Yazara göre, Tanrı Dede, Bospor ve Haliç'in tasvir edilmez güzelliklerini yarattıktan sonra Üsküdar'ın üstündeki Çamlıca'dan -ki buradan İstanbul'un harikulade panoraması serilmektedir- Marmara Denizi'nin masmavi aynası üzerine birkaç koyu yeşil damla serperek, Prens adalarını yaratmıştır.⁵⁸ Müellif "Şeytan Adası"nın, Halki (Heybeli) ve Prinkip (Büyük Ada) adalarının kısa, fakat mükemmel tasvirini yapmıştır. Bunları, adalara sürülen Bizans imparator ve imparatoriçelerin sürgünlükleriyle zenginleştirmiştir.

56 Aynı eser, s. 113.

57 Aynı eser, s. 113.

58 Aynı eser, s. 114-115.

Redaksiyon notunda belirtildiği gibi, Todor Kojuharov'un "İstanbul Es-kizleri" İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı bitirilememiştir. Böyle olduğu halde, yapıt bütünlüğünü korumaktadır. Felsefi, politik ve ta-rihsel kültüre sanatsal yolculuk türünün klasik örneklerinden biri olarak, hiç kuşkusuz ki, kalacaktır.

Özetliyerek bir kez daha, Todor Kojuharov'un yazar, toplumcu ve ga-zeteci olarak büyük yeteneğini, kısa politik portre ve sanatsal yolculuk tür-lerinin gelişimindeki katkısını, yeni, modern Türkiye'nin kurucusu, büyük devlet adamı, büyük kumandan ve Cumhurbaşkanı Atatürk'e sürekli ve sis-tematik ilgisini, İsmet İnönü'yü de ihmal etmediğini, onların karakter, mizaç ve kişiliklerine, Türk halkının Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki hiz-metlerine, Türkiye Cumhuriyeti yıllarında politik, ekonomik ve kültürel re-formlarına objektif ve doğru bir değer verdiğini bir kez daha belirtiyoruz. Aynı zamanda yazarın gözünden, Kemalist Türk aydınlarının bir kısmının Osmanlı İmparatorluğu çağındaki kültürel mirasa nihilistik ve duygusal aşırılıkları da kaçmamıştır. O haklı olarak, Türk halkının ve insanlığın kül-tür irsiyetinin bağlılık ve bütünlüğünü belirlemiştir. Yazar, Osmanlı İm-paratorluğu zamanındaki politik, ekonomik ve kültürel mirasa olduğu gibi, Kemalist Türkiye'deki çağdaş modern reformlara da en yüksek değer ver-miştir. Böylelikle Bulgaristan ile Türkiye arasındaki dostluk, iyi komşuluk ve işbirliğine de büyük katkıda bulunmuştur.